

Beschermingsplan hamster 2005-2010

© 2005 Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Rapport DK nr. 2005/032
Ede, 2005

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit stelt zich niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij het gebruik van gegevens uit deze publicatie

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij de directie Kennis onder vermelding van code 2005/dk032 en het aantal exemplaren.

Oplage	500 exemplaren
Samenstelling	Dit rapport is opgesteld door Alterra onder supervisie van LNV Directie Natuur en Provincie Limburg in opdracht van Directie Kennis van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
Foto omslag	H. Jansman
Tekst	M. La Haye en H. Jansman (Alterra)
Redactie	LNV Directie Kennis
Fotografie	H. Jansman, G. Müskens.
Druk	Ministerie van LNV, directie IFZ/Bedrijfsuitgeverij
Productie	Directie Kennis Bedrijfsvoering/Publicatiezaken Bezoekadres : Horapark, Bennekomseweg 41 Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede Telefoon : 0318 822500 Fax : 0318 822550 E-mail : DKinfobalie@minlnv.nl

Inhoud

1	Inleiding	9
1.1	Resultaten Beschermingsplan hamster 2000-2004	10
1.2	Doelen periode 2005-2010	13
2	Maatregelen	15
3	Organisatie	21
3.1	Verantwoordelijkheden	21
3.2	Hamstergebiedscommissie	21
3.3	Afstemming	22
3.4	Financiën	22
3.5	Actieplan	25
3.6	Eindevaluatie	27

© 2005

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van LNV.

LNV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

[/maand/2005]

Woord vooraf

De hamster op een hoger plan

De hamster is sterk bedreigd in het meest westelijke deel van zijn leefgebied, waaronder in Nederland. Zijn leefgebied is in de afgelopen decennia grotendeels verdwenen, versnipperd, geïsoleerd geraakt en in kwaliteit achteruitgegaan. De belangrijkste oorzaken van de achteruitgang zijn de intensivering van de landbouw en de uitbreiding van de verkeersinfrastructuur.

In Nederland komt de hamster van oudsher alleen voor in Zuid- en Midden-Limburg. Hier liggen ook de beste kansen om de hamster terug te laten keren. Sinds 2000 voert het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) daarom in samenwerking met de provincie Limburg, natuurbeheerorganisaties en soortbeschermende organisaties een actief soortenbeleid om het hamsterareaal te vergroten en te versterken.

De afgelopen vijf jaar hebben we het eerste beschermingsplan voor de hamster uitgevoerd. Dit heeft geleid tot aankoop en beheer van gronden die geschikt zijn voor het dier, een fokprogramma voor herintroductie, het uitzetten van hamsters in vier kerngebieden, uitbreiding van kennis en vergroting van het draagvlak voor de bescherming van de hamster in de streek.

Uit tussentijdse evaluatie blijkt dat we op de goede weg zitten, maar ook dat de hamster nog niet stevig genoeg in het Limburgse zadel zit. Daarom heb ik samen met de provincie Limburg gekozen voor dit tweede beschermingsplan, dat ons succesvolle werk zal voortzetten volgens een verbeterde formule. We zijn vastberaden om ervoor te zorgen dat de hamster dit decennium nog prominent deel uitmaakt van het agrarische landschap in Limburg.

Dit soortbeschermingsplan omvat een serie goed uitgedachte maatregelen, die het mogelijk maken dat de soort zich op steeds meer plekken kan voortplanten en handhaven. Het plan is wederom tot stand gekomen in goede samenwerking tussen verschillende organisaties en overheden. De provincie zorgt er samen met deze partijen voor dat het plan de komende jaren wordt uitgevoerd.

Ik roep iedereen op om samen de schouders onder dit beschermingsplan te zetten, zodat we de hamster weer zullen zien waar hij zich thuis voelt: op de rijke löss- en leemgronden van Zuid- en Midden-Limburg.

De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
dr. C.P. Veerman

Samenvatting

De hamster is in het meest westelijke deel van het Europese verspreidingsgebied bedreigd. Ook elders in Europa is de toestand van hamsterpopulaties op veel plaatsen kritiek. Nationale wetgeving en internationale verplichtingen vereisen de bescherming van de hamster en zijn leefgebied. Eind jaren '90 werden nog slechts enkele hamsterburchten te Heer aangetroffen; in alle overige hamstergebieden kond het voorkomen van hamsters niet meer worden vastgesteld. De soort is echter voor ons land behouden gebleven, doordat in 1999 met enkele in het wild gevangen hamsters een fokprogramma werd opgezet. Nakomelingen van deze dieren zijn tussen 2002-2005 uitgezet in verschillende leefgebieden, in de omgeving van Sibbe, Amby en Heer en ten zuidoosten van Sittard. Door de gezamenlijke inspanning van alle betrokken partijen is er de afgelopen jaren in vier kernleefgebieden voldoende habitat gerealiseerd om hamsters te herintroduceren. Belangrijk instrument bij het realiseren van kernleefgebieden is het afsluiten van beheerovereenkomsten met agrariërs in het kader van Programma Beheer. Er wordt een aangepast akkerbeheer gevoerd dat rekening houdt met de eisen die de hamster aan zijn leefomgeving stelt. De afgelopen jaren werd op basis van het begeleidende onderzoek in de uitzetgebieden al snel duidelijk dat het beheerpakket in het kader van de Subsidieregeling Agrarische Natuur (SAN) niet optimaal was voor de hamster. Bovendien bleken de voorwaarden van het hamsterpakket niet goed inpasbaar in de reguliere bedrijfsvoering en de financiële vergoeding was voor veel agrariërs te gering. Daarom wordt vanaf 2004 gewerkt met een 'experimenteel hamsterpakket' dat beter is afgestemd op de ecologie van de hamster en beter inpasbaar is in de agrarische bedrijfsvoering. De realisatie van hamsterhabitat in de vorm van akkers met een aangepast agrarisch beheer heeft verder lokaal ook geleid tot een sterke verhoging van andere natuurwaarden, in het bijzonder karakteristieke akkervogels.

De kennis die in de afgelopen periode is opgedaan van de hamster en de maatregelen die in het veld zijn uitgevoerd vormen de basis voor dit tweede Beschermingsplan hamster 2005-2010. De doelstellingen van het beschermingsplan zijn nog steeds gericht op de realisatie van een stabiele hamsterpopulatie in Limburg. In de planperiode 2005-2010 wordt verder gewerkt aan de ambities van het eerste soortbeschermingsplan. Gecombineerd met nieuwe inzichten die zijn verkregen in de eerste fase van herintroductie, beheer, aankoop en onderzoek is het de verwachting dat voor de periode 2005 tot 2010 kansen en mogelijkheden zijn vergroot en door de betrokken partijen beter kunnen worden benut. Het voornemen van het Ministerie van

Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en de Provincie Limburg om in de nabije toekomst door middel van leefgebiedsplannen bedreigde soorten in onderlinge samenhang te beschermen en het landelijk gebied voor deze soorten als geheel te verbeteren vergoot het perspectief voor de hamster.

Maatregelen in dit beschermingsplan zijn voor de planperiode 2005–2010 gericht op:

- realisatie van 500 hectare hamstergebied, inclusief verbindingen tussen de te onderscheiden hamsterleefgebieden;
- aankoop van grond voor de vorming van hamsterreservaten;
- afsluiten van beheerovereenkomsten met agrariërs;
- verfijnen van experimentele beheerpakketten voor de hamster, leidend tot een door Brussel goedgekeurd beheerpakket in het kader van de SAN;
- optimaliseren van de samenwerking tussen betrokken organisaties;
- uitwisselen van kennis en het aangaan van samenwerking met Duitsland en België op dit vlak.

Om dit te kunnen realiseren heeft de Provincie Limburg, in opdracht van het Ministerie van LNV, een hamstergebiedscommissie ingesteld. Deze commissie zal worden belast met realisatie en inrichting van het hamstergebied inclusief de noodzakelijke verbindingen. Eind 2009 zal worden geëvalueerd of de centrale doelstelling, de vestiging van een duurzame hamsterpopulatie in Nederland, is gerealiseerd of valt te realiseren.

1 Inleiding

De hamster, *Cricetus cricetus*, is in het meest westelijke deel van het Europese verspreidingsgebied bedreigd. Ook elders in Europa is de toestand van hamsterpopulaties op veel plaatsen kritiek. Nationale wetgeving en internationale verplichtingen vereisen de bescherming van de hamster en zijn leefgebied. Zo treft Nederland op grond van het Verdrag Biologische Diversiteit, de Conventie van Bern en de Habitatrichtlijn maatregelen voor de instandhouding van in het wild voorkomende soorten zoals de hamster en hun natuurlijk verspreidingsgebied. De rijksnota Natuur, bos en landschap in de 21^e eeuw (Natuur voor mensen, mensen voor natuur; LNV 2000) biedt hiervoor het gebiedenbeleid (realisatie Ecologische Hoofdstructuur (EHS¹)) en aanvullend hierop het soortenbeleid als instrumenten.

Voor de hamster zijn extra beschermingsmaatregelen nodig voor de instandhouding van de soort en zijn natuurlijk verspreidingsgebied. Het leefgebied van de hamster ligt voornamelijk in agrarisch gebied, dus buiten natuur- en bosgebieden van de EHS. Voor deze soort is het van belang om de kwaliteit van het landelijk gebied als geheel te verbeteren. Daarom wordt hier het instrument 'soortenbeleid' ingezet. In het uitvoeringsprogramma voor het soortenbeleid is het opstellen en uitvoeren van een beschermingsplan hamster dan ook opgenomen (Meerjarenprogramma Uitvoering Soortenbeleid 2000-2005; LNV 2000).

In de periode van 2000-2005 heeft het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), in samenwerking met de Provincie Limburg, natuurbeheerorganisaties en soortbeschermende organisaties, het soortbeschermingsplan hamster uitgevoerd. Dit heeft geleid tot onder meer aankoop en beheer van gronden die vervolgens geschikt zijn gemaakt voor de hamster, een fokprogramma voor het succesvol herintroduceren van de hamster, het uitzetten van hamsters in vier kernleefgebieden, uitbreiding van kennis over de soort en een vergroting van het draagvlak voor de bescherming van de soort in de streek.

De kennis die in deze periode is opgedaan over de hamster en de maatregelen die in het veld zijn uitgevoerd vormen de basis voor dit tweede Beschermingsplan hamster 2005-2010. De doelstellingen van het beschermingsplan zijn nog steeds gericht op de realisatie van een stabiele hamsterpopulatie in Limburg. In de planperiode 2005-2010 wordt verder gewerkt aan de ambities van het soortbeschermingsplan. Gecombineerd met nieuwe inzichten die zijn verkregen in de eerste

¹ Zie ook Bijlage 5: Verklarende woordenlijst

fase van (her)introductie, beheer, aankoop en onderzoek is de verwachting dat voor de periode 2005 tot 2010 kansen en mogelijkheden zijn vergroot en door de betrokken partijen beter kunnen worden benut. Het voornemen van LNV en de Provincie om in de nabije toekomst door middel van leefgebiedsplannen bedreigde soorten in onderlinge samenhang te beschermen en het landelijk gebied voor deze soorten als geheel te verbeteren vergoot het perspectief voor de hamster.

Maatregelen in dit beschermingsplan zijn voor de planperiode 2005–2010 gericht op:

- realisatie van 500 hectare hamstergebied, inclusief verbindingen tussen de te onderscheiden hamsterleefgebieden;
- aankoop van grond voor de vorming van hamsterreservaten;
- afsluiten van beheerovereenkomsten met agrariërs;
- verfijnen van experimentele beheerpakketten voor de hamster, leidend tot een door Brussel goedgekeurd beheerpakket in het kader van de SAN;
- optimaliseren van de samenwerking tussen betrokken organisaties;
- uitwisselen van kennis en het aangaan van samenwerking met Duitsland en België.

Bijgaand beschermingsplan geeft stapsgewijs inzicht in de doelstellingen van het plan, de maatregelen om de doelstellingen te realiseren, de organisaties die daarbij betrokken zijn en de wijze waarop gaat worden samengewerkt.

1.1 Resultaten Beschermingsplan hamster 2000-2004

Eind jaren '90 werden alleen nog enkele hamsterburchten te Heer aangetroffen; in alle overige hamstergebieden kond de aanwezigheid van hamsters niet meer worden vastgesteld. De soort is echter voor ons land behouden gebleven, doordat in 1999 met enkele in het wild gevangen hamsters een fokprogramma werd opgezet. Nakomelingen van deze dieren zijn uitgezet in verschillende leefgebieden in de omgeving van Sibbe, Amby en Heer en ten zuidoosten van Sittard, in respectievelijk 2002, 2003, 2004 en 2005.

Het hamsterfokprogramma staat onder leiding van Diergaarde Blijdorp in Rotterdam. Vanaf 1999 worden jaarlijks ca. 80-120 hamsters gefokt, waarvan ruim 80% in het daaropvolgende jaar in geschikte leefgebieden wordt uitgezet. De afgelopen jaren is dankzij genetisch onderzoek komen vast te staan dat de hamsters in het meest westelijke deel van het Europese verspreidingsgebied (België, Nederland en aangrenzend Duitsland) géén ondersoort vormen, maar wel duidelijk genetisch te onderscheiden zijn van populaties in Oost-Duitsland, Oost-

Europa en in mindere mate van populaties in de Elzas en Rheinland-Pfalz. De afgelopen periode is het gelukt enkele dieren uit België en aangrenzend Duitsland aan het fokprogramma toe te voegen waardoor het fokprogramma een internationale dimensie en verantwoordelijkheid heeft gekregen.

Door de gezamenlijke inspanning van alle betrokken partijen is er de afgelopen jaren in vier van de elf oorspronkelijk geplande kernleefgebieden voldoende habitat gerealiseerd om hamsters te herintroduceren. Belangrijk instrument bij het realiseren van kernleefgebieden is het afsluiten van beheerovereenkomsten met agrariërs in het kader van Programma Beheer¹. Er wordt een aangepast akkerbeheer gevoerd dat rekening houdt met de eisen die de hamster aan zijn leefomgeving stelt. De afgelopen jaren werd op basis van het begeleidende onderzoek in de uitzetgebieden al snel duidelijk dat het zogenaamde Subsidieregeling Agrarische Natuur (SAN¹) beheerpakket (28a) niet optimaal was voor de hamster. Bovendien bleken de voorwaarden van het hamsterpakket niet goed inpasbaar in de reguliere bedrijfsvoering en de financiële vergoeding was voor veel agrariërs te gering. Daarom wordt vanaf 2004 gewerkt met een 'experimenteel hamsterpakket¹, dat beter is afgestemd op de ecologie van de hamster en beter inpasbaar is in de agrarische bedrijfsvoering. In de planperiode is 82 hectare reservaatgebied aangekocht (van de in totaal geplande 150 hectare) en is voor 59 hectare experimentele beheerovereenkomsten afgesloten, naast 42 hectare aan SAN overeenkomsten (van de in totaal 350 hectare geplande beheerovereenkomsten).

De afgelopen jaren heeft onderzoek in kernleefgebieden¹ waar hamsters zijn uitgezet, geleid tot een veranderd inzicht in welk beheer moet worden toegepast. Ook is er meer duidelijkheid ontstaan over hoe de ruimtelijke samenhang van hamstergebieden moet zijn om uitwisseling tussen de gebieden mogelijk te maken. De realisatie van hamsterhabitat in de vorm van akkers met een aangepast agrarisch beheer heeft verder lokaal ook geleid tot een sterke verhoging van andere natuurwaarden, in het bijzonder ten aanzien van karakteristieke akkervogels.

In bijlage 1 en 2 zijn de procesmatige en ecologische evaluatie van het Beschermingsplan hamster 2000-2004 weergegeven.

¹ Zie ook Bijlage 5: Verklarende woordenlijst

¹ Zie ook Bijlage 5: Verklarende woordenlijst

Hamster, klaar om te worden uitgezet (foto: Gerard Müskens)

Doelen periode 2005-2010

De hamster is een karakteristieke soort van onze akkerlandschappen op löss- en leemgronden en verdient onze bescherming. Daarnaast zijn er nationale afspraken en internationale verdragen zoals de Bern Conventie (appendix 2) en de Habitatrictlijn (annex IV) die Nederland verplichten tot het duurzaam behouden van de hamster in zijn natuurlijke leefgebied. Daarvoor is het noodzakelijk dat de kwaliteit van het akkerlandschap voor de hamster in Zuid- en Midden-Limburg in de periode 2005-2010 verder wordt verbeterd. De doelstelling voor de lange termijn (2018, realisatie EHS) is het realiseren van duurzame hamsterpopulatie(s) die verspreid voorkomen over het vroegere verspreidingsgebied in Limburg. Het inrichten van kleine leefgebieden temidden van verder ongeschikt akkerlandschap leidt tot een weinig duurzame situatie voor de hamster (bloempotbenadering). Voor de periode 2005-2010 wordt daarom gestreefd naar kernen van optimaal habitat in een landschappelijke configuratie, waarbij ook in het omliggende akkerlandschap permanent een netwerk van geschikte percelen en stroken aanwezig is. De hamsters kunnen daardoor in het voorjaar en zomer over een groot gebied voorkomen, waarmee de risico's voor de hamsterpopulatie worden gespreid en de kans op (hernieuwd) uitsterven worden verkleind (netwerkbenadering; zie ook bijlage 2). Met deze benadering worden akkerlandschappen gerealiseerd, waarin de hamster duurzaam kan overleven en waarvan ook andere bedreigde soorten kunnen profiteren. Om dit effectief te kunnen uitwerken is gekozen om de eerder geplande 500 hectare te realiseren hamstervriendelijk gebied in deze planperiode niet over elf geïsoleerde kernleefgebieden te verdelen, maar te concentreren in zeven kernleefgebieden met de daarbij benodigde verbindingzones¹.

Als centrale doelstelling geldt de duurzame instandhouding van de hamsterpopulatie en zijn leefgebied, gericht op het instandhouden van het agrarische landschap en het functioneren van verbindingzones. Voor de planperiode 2005-2010 is dit uitgewerkt in de volgende afgeleide doelen:

- 1: Realiseren van drie nieuwe kernleefgebieden¹ naast de vier reeds gerealiseerde kernleefgebieden en daarnaast het creëren van verbindingzones¹ en stapstenen¹ om uitwisseling tussen deelpopulaties in voldoende mate mogelijk te maken.
- 2: Realiseren van grensoverschrijdende verbindingen om de samenhang met de Duitse hamsterleefgebieden te herstellen en voor de lange termijn te waarborgen.

¹ Zie ook Bijlage 5: Verklarende woordenlijst

3: Bevolken van nieuwe leefgebieden met hamsters door middel van fok en uitzet.

4: Optimaliseren van het agrarische beheer in relatie tot de ecologische eisen van de hamster door middel van onderzoek, leidend tot een door Brussel goedgekeurd beheerpakket in het kader van de SAN.

5: Realiseren van voldoende maatschappelijk draagvlak voor bescherming van de hamster.

Hamsterleefgebied in Limburg (foto: xxx)

Maatregelen

1: Realiseren van drie nieuwe kernleefgebieden naast de vier reeds gerealiseerde kernleefgebieden en daarnaast het creëren van verbindingzones en stapstenen om uitwisseling tussen deelpopulaties in voldoende mate mogelijk te maken

Door de Provincie Limburg is een hamstergebiedscommissie (zie ook onder 3.2) ingesteld die uitvoering zal geven aan bovenstaande maatregelen. Deze commissie zal de grondverwerving en het afsluiten van beheerovereenkomsten coördineren. Binnen de beleidsruimte van 500 hectare draagt de commissie zorg voor de realisatie van 200 hectare reservaatgebied (waarvan 82 reeds is gerealiseerd). Daarnaast zullen beheerovereenkomsten worden afgesloten voor in totaal 300 hectare, waarbij indien mogelijk en wenselijk, voor aflopende beheerovereenkomsten nieuwe beheerovereenkomsten zullen worden afgesloten (bijlage 3). Ongeveer 100 hectare aan beheerovereenkomsten zullen betrekking hebben op verbindingzones.

Voor de hamsterleefgebieden in Midden- en Zuid-Limburg zal door de Provincie Limburg een adequaat ruimtelijk beschermingsregime worden ontwikkeld en geoperationaliseerd. De verworven gronden worden achteraf begrensd als reservaat. Het beheer van leefgebieden omvat tevens het faunabeheer. Wanneer uit onderzoek blijkt dat roofdieren de herintroductie van de hamster in gevaar brengen, dan zal de hamstergebiedscommissie voorstellen doen aan de faunabeheereenheid om passende maatregelen te treffen. Uitgangspunt hierbij is het in bijlage 4 weergegeven deskundigenadvies ten aanzien van het beheer van vossenpopulaties in de hamsterkernleefgebieden.

De exacte grootte en ligging van de reservaathectares en de verdeling over potentiële leefgebieden ligt niet op voorhand vast, er dient echter sprake te zijn van een clustering van gebieden in Zuid- en Midden-Limburg. Voor het aankopen van reservaathectares en het afsluiten van beheerovereenkomsten komen dan ook die regio's in aanmerking die op basis van de huidige inzichten het meest geschikt lijken om de bestaande hamsterpopulaties te versterken en regio's die het duurzame voortbestaan van de hamsterpopulatie op termijn mogelijk maken. Wanneer het wenselijk is, bijvoorbeeld door ontwikkelingen op de grondmarkt, om af te wijken van bovengenoemde verhouding tussen de oppervlaktes reservaatbeheer en beheerovereenkomsten, dan kan deze verhouding worden aangepast op basis van aanvullende afspraken tussen Rijk en Provincie.

De grondverwerving ten behoeve van reservaatbeheer en het sluiten van beheerovereenkomsten richt zich in de planperiode op zeven leefgebieden en de benodigde tussenliggende verbindingen. Grondverwerving is mogelijk in bestaande of potentiële leefgebieden, mits de gronden bijdragen aan het versterken van de hamsterpopulaties in Midden- en Zuid-Limburg. Primair dient hierbij gericht gezocht te worden binnen de reeds als nieuwe natuur begrensde gebieden. De verworven gronden worden achteraf begrensd als reservaat. De beheerovereenkomsten in hamsterleefgebieden hebben in beginsel een looptijd van zes jaar (zie ook 3.4). Voor opvangstroken¹ geldt een uitzondering, waarbij de overeenkomsten een looptijd van maximaal een jaar hebben. Ook dient er een verbindingzone tussen de Zuid-Limburgse hamsterleefgebieden en de Duitse leefgebieden bij Aken te worden gerealiseerd (zie doel 2).

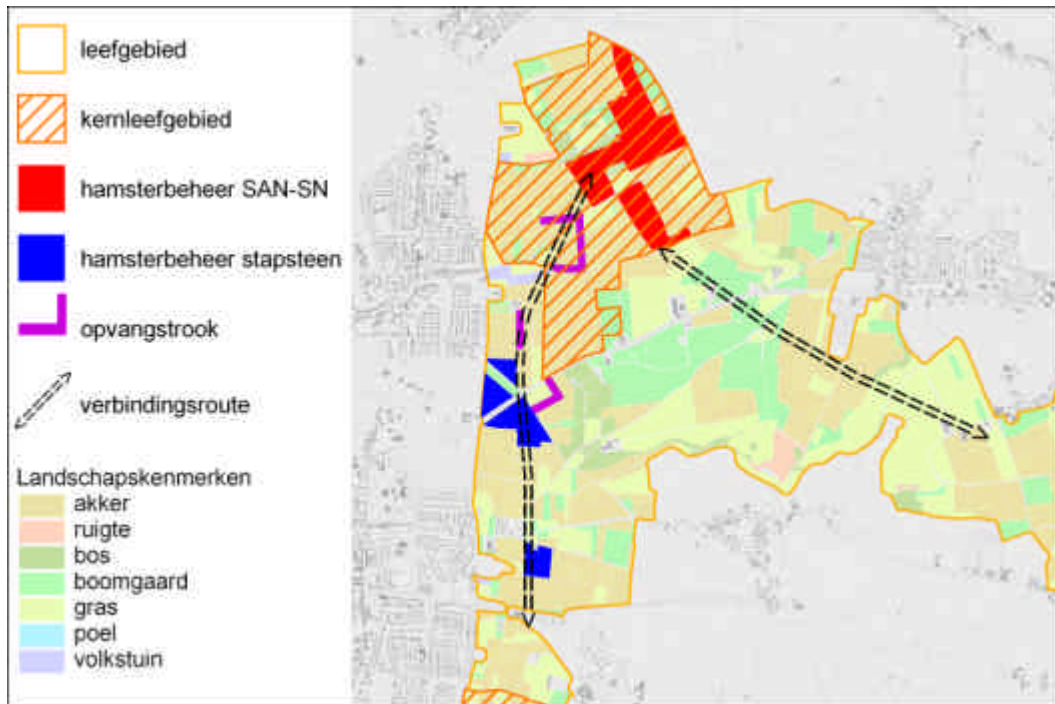
Alle beheerovereenkomsten worden afgesloten in de vorm van een experimenteel hamsterpakket en in overeenstemming met de 'Communautaire Kaderregeling betreffende Staatssteun voor Onderzoek en Ontwikkeling' (96/C 45/06). Dit maakt het mogelijk om het beheer van hamsterleefgebieden proefondervindelijk te optimaliseren. De zesjarige overeenkomsten kunnen, binnen de aanwezige beleidsruimte, gedurende de gehele looptijd van dit beschermingsplan worden afgesloten.

Op basis van de ervaringen zal uiteindelijk een nieuw hamsterbeheerpakket worden geformuleerd dat moet voldoen aan de volgende criteria:

- ecologisch effectief
- passend binnen de Europese regelgeving
- beperkte administratieve lasten voor aanvragers
- beperkte uitvoeringslasten

Bij de ontwikkeling van het hamsterbeheerpakket wordt nauw samengewerkt met de Directie Natuur (team Beheer van Natuur en Landschap) van LNV.

¹ zie bijlage 5: Verklarende woordenlijst

Figuur 1: Grafische weergave van de begrippen leefgebied, hamsterkernleefgebied, verbindingszone en opvangstrook

2: Realiseren van grensoverschrijdende verbindingen om de samenhang met de Duitse hamsterleefgebieden te herstellen en voor de lange termijn te waarborgen

Nederland vormt de verbindende schakel tussen de hamsterpopulaties in België en aangrenzend Duitsland (Nordrhein-Westfalen). Ook hier wordt de hamster, net als in Nederland, met uitsterven bedreigd. De duurzame instandhouding van de hamster in het meest westelijke deel van het Europese verspreidingsgebied is alleen mogelijk in nauwe samenwerking en overleg met deze landen. Kennis en ervaring die in Nederland wordt opgedaan kan een breder toepassingsgebied krijgen door grensoverschrijdende samenwerking op het gebied van de bescherming van de hamster en zijn leefgebied. In dit verband is het wenselijk dat Nederland een bijdrage levert aan het tot stand komen van een (West-)Europees beschermingsplan voor de hamster en zijn habitat. België (Vlaanderen) zal samen met Nederlandse en Duitse partners een Europees samenwerkingsproject indienen in het kader van het EU-LIFE-programma.

Binnen de looptijd van dit beschermingsplan zal een verbindingszone tussen de Zuid-Limburgse hamsterleefgebieden en de Duitse leefgebieden bij Aken worden gerealiseerd.

3: Bevolken van nieuwe leefgebieden met hamsters door middel van fok en uitzet

In leefgebieden waar voldoende oppervlakte met hamstervriendelijk beheer is gerealiseerd (vuistregel: 30 hectare bij uitzet en uitbreiding naar 45 hectare op redelijke termijn), zullen hamsters worden uitgezet. Indien noodzakelijk kan daarna met bijplaatsingen de populatie worden versterkt (tabel 1). Tot en met 2007 zullen onder leiding van Diergaarde Blijdorp jaarlijks ca. 100-150 hamsters worden gefokt van vooraf geselecteerde combinaties van ouderdieren.

De genetische diversiteit van de hamsters in het fokprogramma is erg laag. Een verdere uitbreiding met individuen uit de eveneens ernstig bedreigde populaties in België en aangrenzend Duitsland lijkt dringend gewenst voor het behoud van een genetisch gezonde hamsterpopulatie in West-Europa.

In 2007 wordt bezien of, en zo ja in welke vorm, het fokprogramma zal worden voortgezet. Er zal worden gezocht naar mogelijkheden om wildvanghamsters uit te zetten, omdat deze dieren beter aangepast lijken aan predatoren. Voorbeelden van nieuwe innovatieve methoden om de fok overbodig te maken zijn het op geogste graanpercelen vangen van hamsters, die na een tijdelijke opvang gedurende de herfst en winter in het daaropvolgende voorjaar weer worden uitgezet. Daarnaast kan met behulp van tijdelijke rasters lokaal de predatiedruk laag worden gehouden, zodat ook hieruit hamsters weggevangen kunnen worden om elders weer te worden uitgezet of bijgeplaatst.

Uitgaande van het bevolken van zeven kernleefgebieden in de periode tot en met 2010, wordt in 2008 de laatste herintroductie met dieren uit het fokprogramma gestart. In 2010 zullen, indien noodzakelijk, de laatste dieren uit het fokprogramma worden uitgezet, waarna het fokprogramma kan worden opgeheven.

Tabel 1: Globale uitzetplanning per kernleefgebied per jaar.

Uitzetten (n hamsters)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sibbe	60	20	20	0	0	0	0	0	0
Amby	-	60	20	20	0	0	0	0	0
Heer	-	-	60	20	20	0	0	0	0
Sittard	-	-	-	60	20	20	0	0	0
Gebied 5	-	-	-	-	60	20	20	0	0
Gebied 6	-	-	-	-	-	60	20	20	0
Gebied 7	-	-	-	-	-	-	60	20	20

De bovenstaande planning is slechts een voorbeeld om een beeld te schetsen van de benodigde aantallen dieren voor nieuwe en lopende herintroducties. De daadwerkelijk benodigde aantallen hamsters om uit en/of bij te zetten, zijn in grote mate afhankelijk van de ontwikkelingen in het veld. In deze planning is er tevens van uitgegaan dat alle uit te zetten of bij te plaatsen hamsters afkomstig zijn uit het fokprogramma.

4: Optimaliseren van agrarisch beheer in relatie tot de ecologische eisen van de hamster door middel van onderzoek

Tijdens de planperiode zal worden gezocht naar het voor de hamster meest optimale agrarische beheer dat zowel praktisch als financieel is in te passen in de huidige bedrijfsvoering. Hetzelfde zal worden nagestreefd in de reservaatgebieden, waarbij de nadruk zal liggen op een beheer waarvan ook de akkerflora en -fauna kunnen profiteren.

In de planperiode zal onderzoek een antwoord moeten geven op de vraag welk agrarisch beheer nodig is voor het in voldoende mate opheffen van de belangrijkste populatielimiterende factoren voor de hamster. Het afsluiten van flexibele beheerovereenkomsten, gebaseerd op het verbouwen van een combinatie van (winter)granen en luzerne, is onderdeel van het uit te voeren onderzoek 'Hamsterexperiment'. Met het onderzoek wordt tevens beoogd te achterhalen aan welke eisen verbindingzones moeten voldoen willen deze effectief zijn voor de uitwisseling van hamsters tussen de bestaande kernleefgebieden (oppervlakte, onderlinge afstanden, gewaskeuze, onkruidbestrijding). Ook het beheer van reservaatgebieden vindt plaats op basis van het experimentele beheer. Het onderzoek zal uiteindelijk resulteren in de ontwikkeling van een nieuw hamsterbeheerpakket, dat goed inpasbaar zal zijn in de reguliere bedrijfsvoering van de agrariërs en voldoet aan de Europese normen.

Naast de bescherming van de hamster en de agrarische inpasbaarheid van maatregelen, zal bescherming van de bedreigde akkerflora en -fauna worden meegewogen.

Daarnaast zal het onderzoek zich richten op een verdere, noodzakelijke opheldering van de ecologie van de hamster. Ook zal worden nagegaan of de geringe genetische variatie van de huidige populatie beperkingen oplegt aan de vitaliteit van de soort (zie ook Bijlage 2).

5: Realiseren van voldoende maatschappelijk draagvlak voor bescherming van de hamster

Het maatschappelijke draagvlak voor de bescherming van de hamster is als gevolg van de negatieve publiciteit rond de hamster in relatie tot economische ontwikkelingen gering. Daarnaast wordt de hamster

gezien als een bedreiging voor de agrarische bedrijfsvoering. De realisatie van nieuwe leefgebieden en de daaraan gekoppelde herintroductie van hamsters, dient dan ook gecombineerd te worden met lokale voorlichtingsbijeenkomsten. Het verdient aanbeveling om onder agrariërs en andere beheerders van het buitengebied aan te geven welke economische voordelen agrarisch natuurbeheer (o.a. hamsterbeheer) kan opleveren.

Voor algemene voorlichting en educatie over de hamster wordt een website ontwikkeld, toegesneden op een breed publiek. Daar wordt informatie gegeven over het beleid van de overheid, regelgeving rond de hamster, internationale afspraken en verdragen, beleidsdoelstellingen, geplande en in uitvoering zijnde beschermingsmaatregelen, de ecologie van de soort, onderzoeksresultaten en de effecten van het beschermingsplan.

Opvangstrook in wintergraan (foto: Gerard Müskens)

2 Organisatie

2.1 Verantwoordelijkheden

De uitvoering van het Beschermingsplan hamster 2005-2010 is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van het Ministerie van LNV en de Provincie Limburg.

Het Ministerie van LNV draagt de verantwoordelijkheid voor de volgende aspecten:

- afstemming met de Europese regelgeving;
- overige internationale zaken;
- het fokprogramma;
- financiering van beheersovereenkomsten en aankoop van (reservaats)gronden;
- financiering van het onderzoek door Alterra via de Directie Kennis (LNV-DK);
- financiering van activiteiten door de Dienst Landelijk Gebied (DLG).

De Provincie Limburg draagt verantwoordelijkheid voor:

- realisatie van het gebiedsgerichte deel van het Beschermingsplan hamster 2005-2010, bestaande uit een duurzame realisatie van leefgebieden, verbindingzones en opvangstrokenbeheer;
- ruimtelijke bescherming van hamsterkernleefgebieden en beheerhectares in verbindingzones;
- aansturing van de hamstergebiedscommissie;
- afstemming op regionaal niveau met de betrokken partijen;
- inhoudelijke aansturing van de Dienst Landelijk Gebied;
- inventarisatie van hamsterburchten buiten en binnen de verworven of in beheer zijnde hamstergebieden, voor zover daar geen hamsters zijn uitgezet;
- verlenen van ontheffingen ten behoeve van een adequaat faunabeheer;
- informatievoorziening.

2.2 Hamstergebiedscommissie

De Provincie Limburg stelt een hamstergebiedscommissie in die de gebiedsgerichte uitvoering coördineert. Daarin hebben zitting de bestuurlijke vertegenwoordigers van agrariërs (LLTB, de Limburgse Land- en Tuinbouw Bond) en terreinbeherende organisaties (Vereniging Natuurmonumenten, Stichting Limburgs Landschap, Watermaatschappij Limburg), DLG en deskundigen op het gebied van faunabeheer, hamsterbescherming en onderzoek (Alterra). De commissie komt in de

plaats van het HOL (Hamster Overleg Limburg). De hamstergebiedscommissie doet voorstellen voor percelen die beschikbaar zijn of komen voor hamstervriendelijk beheer en het opsporen daarvan en coördineert de acquisitie met betrekking tot de grondverwerving op basis van de bestaande procedures en de maatregelen zoals vermeld in dit plan. Alterra geeft zwaarwegend advies over de keuze van gebieden en percelen voor wat betreft geschiktheid voor de hamster.

Subsidies voor hamstervriendelijk beheer zullen worden verstrekt aan agrariërs en de terreinbeherende organisaties. De secretaris van de hamstergebiedscommissie draagt zorg voor de dagelijkse aansturing voor het gehele proces van acquisitie tot financiële afhandeling. Hiervoor kan desgewenst een derde partij worden ingezet.

De hamstergebiedscommissie draagt zorg voor de communicatie rondom de bescherming van hamsters in de streek en stelt hiervoor een communicatieplan op. De opzet en het beheer van een website gebeurt eveneens in opdracht van de commissie.

2.3 Afstemming

Viermaal per jaar vindt regulier voortgangsoverleg plaats tussen LNV-DRZ (Directie Regionale Zaken) en de Provincie. Hierbij zal ook het hamsterproject aan de orde komen. Voorafgaand aan dit reguliere overleg zal naar behoefte, maar ten minste 2 maal per jaar, een voortgangsoverleg plaatsvinden tussen LNV, Provincie Limburg, Alterra en DLG. LNV-DRZ Zuid zal hiervoor het initiatief nemen.

De Provincie Limburg stuurt de hamstergebiedscommissie aan. Jaarlijks zorgt de Provincie voor een schriftelijke rapportage aan LNV, waarin verantwoording wordt afgelegd over de voortgang van de gemaakte afspraken. Indien noodzakelijk kunnen op basis van de bevindingen in gezamenlijk overleg afspraken worden aangepast.

2.4 Financiën

LNV stelt de Provincie Limburg jaarlijks een maximum bedrag beschikbaar van € 75.000 voor onder meer de coördinatie van de gebiedsgerichte werkzaamheden, de hamstergebiedscommissie, incidentele maatregelen en de inzet van AREA. De kosten voor de (jaarlijkse) provinciale hamsterinventarisatie op percelen zonder overeenkomst vallen ook onder dit budget. De resultaten daarvan komen beschikbaar voor het landelijke programma Gegevensvoorziening Natuur. De middelen worden beschikbaar gesteld via het uitvoeringscontract tussen Rijk en Provincie. Voor de periode

2007 en verder wordt de beschikbaarstelling onderdeel van de uitvoering van actieve soortenbescherming binnen het rijksnatuurbeleid (momenteel het Rijksmeerjarenprogramma Soortenbescherming, 2005). Financiering zal dan plaatsvinden via het Inrichtingsbudget Landelijk Gebied (ILG).

Ten behoeve van de aankoop van gronden en het afsluiten van beheerovereenkomsten, voor de proces- en resultaatmonitoring, communicatie en secretariaatswerkzaamheden ten behoeve van de hamstergebiedscommissie wordt door LNV in 2005 een capaciteit van 1,0 fte beschikbaar gesteld. Door DLG wordt hiervoor een werkplan opgesteld. Het werkplan behoeft de goedkeuring van de Provincie. Voor de jaren 2006-2010 is de noodzakelijk geachte inzet op dit onderdeel bepaald op 0,5 fte/jaar.

LNV stelt binnen het kader van het Uitvoeringscontract 2005/2006 en vanaf 2007 het ILG de benodigde middelen beschikbaar. Aangezien de beheerovereenkomsten een looptijd hebben die doorloopt tot na 2010, zal LNV middelen beschikbaar stellen voor deze gehele periode. Het tempo waarmee deze middelen beschikbaar worden gesteld volgt het tempo waarin op aangeven van de hamstergebiedscommissie contracten voor aankoop en beheer worden afgesloten. Het is de bedoeling dat de beheercontracten die in het kader van het experiment worden afgesloten en doorlopen tot ná 2010, na 2010 onder het regulier regime van het Programma Beheer vallen qua vergoeding en qua maatregelenpakket.

De Provincie Limburg en het Ministerie van LNV gaan actief op zoek naar Europese medefinanciering. Dit kan ertoe leiden dat de bijdragen van Rijk en Provincie deels worden vervangen door een Europese bijdrage.

Gevangen hamster (foto: Hugh Jansman)

Hamster bij ingang hamsterburcht (foto: xxx)

Actieplan

Tabel 2. Actieplan.

	Maatregel	Verantwoordelijke	Uitvoering	Budget
1 a	Instellen hamstergebiedscommissie (HGC)	Prov. Limburg	Prov. Limburg/DLG	LNV
1 b	Ondersteuning HGC	Prov. Limburg	DLG	LNV*
1c	Aankoop reservaatgronden	Prov. Limburg	Hamstergebiedscie / DLG	EHS-budget
1 d	Beheer leefgebieden	Prov. Limburg	DLG	Programma Beheer
1	Afsluiten Beheerovereenkomsten	Prov. Limburg	DLG/AREA	LNV
1f	Beschermingsmaatregelen in het veld	Prov. Limburg	DLG	*
2	Uitwerking Verbindingszone Heerlen	Prov. Limburg/LNV	AREA	LNV & Prov. Limburg *
3 a	Fokprogramma	LNV	Blijdorp	LNV
3 b	Herintroductie	LNV	Alterra	LNV-DK
4 a	Onderzoek hamsterbeheer	LNV	Alterra	LNV-DK
4 b	Inventarisatie percelen binnen uitzetgebieden	LNV	Alterra	LNV-DK
4c	Inventarisatie percelen buiten uitzetgebieden	Provincie Limburg	Prov. Limburg	LNV*
5 a	Internationale samenwerking	LNV	Prov. Limburg & LNV	Prov. Limburg & LNV
5 b	Voorlichting en educatie	Prov. Limburg	nntb	LNV*
5c	Website	Prov. Limburg	nntb	LNV*
6	Periodiek overleg	LNV-DRZ Zuid	Prov. Limburg, Alterra, DLG & LNV	LNV & Prov. Limburg
7	eindevaluatie	Prov. Limburg / LNV	nntb	LNV

* komen uit het door LNV aan de Provincie Limburg jaarlijks beschikbaar gestelde budget van € 75.000

Blauwe kiekendief jagend tussen een wolk van geelgorzen (foto: Hugh Jansman)

2.5 Eindevaluatie

Het beschermingsplan hamster bevat een reeks van actiepunten en maatregelen. Deze worden in een periode van vijf jaar uitgewerkt of uitgevoerd. In 2009 wordt door middel van een evaluatie de balans opgemaakt van het Beschermingsplan. De evaluatie is gericht op vier aspecten: het plan zelf, de maatregelen, de effecten van de maatregelen voor de soort en de inzet (tijd en geld) van en samenwerking tussen betrokken partijen.

De evaluatie is gericht op de mate waarin de actiepunten/maatregelen zijn opgepakt of uitgevoerd en de effecten hiervan. De evaluatie moet daarmee inzicht verschaffen in de mate waarin de in het beschermingsplan genoemde doelstellingen zijn gehaald. Het is een aparte rapportage, volgend op vier jaar uitvoering van het Beschermingsplan. De evaluatie besluit met een advies voor het laatste jaar 2010 en voor een mogelijk vervolg in planvorming en/of uitvoering.

Hamsterburcht in wintergraan (foto: Hugh Jansman)

Bijlage 1 Samenvatting enquête uitvoering Beschermingsplan hamster 2000-2004

Op initiatief van LNV-DRZ heeft LNV-DK (destijds EC-LNV) een evaluatie uitgevoerd van het Beschermingsplan hamster 2000-2004. De opdracht bestond uit het beoordelen van doel, opzet en invulling van het Beschermingsplan door het vaststellen van de kwaliteiten en knelpunten en het aangeven van mogelijke verbeterpunten en oplossingsrichtingen. Dit is gedaan aan de hand van een enquête welke is gestuurd naar Provincies, Landschappen, PGO's, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en andere (ex-)leden van de Klankbordgroep Soorten. Van de 29 enquêtes zijn er 12 ingevuld ontvangen en verwerkt. De algemene indruk van het Beschermingsplan was dat het duidelijk was en prettig in gebruik.

De in het plan genoemde doelen zijn belangrijk maar bleken niet allemaal haalbaar. De opgevoerde maatregelen werden in brede zin ondersteund. Het plan kwam moeizaam op gang. Samenwerking, instrumenten, commitment en inzet waren niet vanaf de start goed geregeld. De betrokken partijen zaten met elkaar in een nieuwe situatie die snelle resultaten vereiste. Het geheel moest nog worden opgebouwd en partijen moesten nog aan het idee wennen. De belangen en insteek waren in de beginfase dan ook uiteenlopend. Aangezien de verantwoordelijkheden en rollen onvoldoende bespreekbaar zijn gemaakt, ontstond hierdoor een mate van vrijblijvendheid.

De waardering voor het HOL-overleg liep uiteen. Het werkproces bleef stroef door beladenheid van hamsterbescherming, onbekendheid met de inzetbare instrumenten, het ontbreken aan eenduidig commitment en tijd die nodig was om draagvlak te ontwikkelen.

Nadat de eerste successen waren geboekt (realisatie maatregelen, fok, aankoop, uitzetten) is het proces verbeterd en werd de uitvoering positiever ervaren. De inzet van mensen en middelen en de in het plan genoemde doelstellingen bleven echter bronnen van discussie. De organisaties waardeerden elkaars inzet niet overal positief. Er is te weinig aandacht besteed aan het welzijn van betrokkenen.

In algemene zin wordt gevonden dat door de uitvoering van verschillende onderdelen van het plan met de verschillende partijen veel is bereikt. Voor de planperiode als geheel wordt in algemene zin gevonden dat er onder omstandigheden veel is bereikt en dat de hamster dankzij het plan nu nog in Nederland voorkomt. In de vijf jaar dat het plan in uitvoering was, is veel bereikt. Weliswaar zijn niet alle doelen zoals die in het Beschermingsplan zijn opgenomen gerealiseerd,

maar men is wel op de goede weg. Men ziet veel in een vervolg waarbij met een breder commitment gedurende langere perioden dan vijf jaar de hamster gestaag vooruit zal gaan. Hiervoor is wel vereist dat betrokken organisaties de bescherming van de hamster in Zuid-Limburg als een vanzelfsprekendheid gaan zien.

Bijlage 2 Ecologische terugblik Beschermingsplan 2000-2004

De maatregelen om de hamster te beschermen zijn langs verschillende beleidlijnen ingezet. Voor de korte en de lange termijn zijn in de periode 2000-2004 maatregelen opgestart. De resultaten van de maatregelen worden in de volgende paragrafen samengevat en toegelicht.

De doelstellingen van het Beschermingsplan 2000-2004 waren als volgt geformuleerd:

- 1) hamsters en hun burchten beschermen en uitsterven voorkomen.
 - beschermen van mogelijke restpopulaties in Zuid- en Midden-Limburg;
 - fokken en uitzetten van hamsters.
- 2) voorwaarden scheppen voor de ontwikkeling van hamster(netwerk)populaties.
 - realiseren van 500 hectare samenhangend leefgebied, bestaande uit minimaal elf kernleefgebieden.
- 3) extra aanzet geven voor duurzame akkerlandschappen in Zuid- en Midden-Limburg, waarin de hamster kan overleven.

Ecologie en beheer

De actuele verspreiding van de hamster in Limburg was voorafgaand aan het Beschermingsplan 2000-2004 niet goed bekend. Door een gebiedsdekkende inventarisatie uit te voeren, werd duidelijk dat de Nederlandse hamsterpopulatie in 2000 vrijwel was uitgestorven en beperkt was tot het leefgebied Heer. Alleen bij Mesch (twee burchten) en Jabeek (een burcht) werden in datzelfde jaar ook nog enkele burchten aangetroffen. De laatste wilde hamsters werden in 2002 aangetroffen in het leefgebied Heer, ondanks lokale beschermingsmaatregelen.

In hetzelfde jaar is een begin gemaakt met het herintroduceren van hamsters in gerealiseerde leefgebieden. De resultaten van deze herinintroducties zijn hoopgevend. In de leefgebieden waarin herinintroducties hebben plaats gevonden zijn kleine, maar groeiende populaties met wilde hamsters ontstaan.

De beschikbare ecologische kennis over de hamster was zeer gering. De herinintroducties hebben echter de mogelijkheid geboden om in het veld relevante ecologische informatie te verzamelen. De afgelopen jaren zijn bij de herinintroducties meer dan 100 hamsters met een zender uitgerust en gedurende langere tijd gevolgd. Op deze wijze kon veel kennis worden verzameld over burchtgebruik, dispersie, voortplanting, sterfteoorzaken en de effecten van het aangepaste akkerbeheer.

Op basis van de huidige inzichten wordt verondersteld dat predatie door roofdieren de sleutelfactor is in de populatieontwikkeling van de hamster in de gerealiseerde leefgebieden. Het aangepaste akkerbeheer leidt ertoe dat een hoge dichtheid aan prooidieren, waartoe ook de hamster moet worden gerekend, aanwezig is op een (relatief) klein oppervlak. Daarmee zijn de hamsterreservaten, met name buiten de zomerperiode, een soort oase in de relatief kale woestijn en daarmee een belangrijke magneet voor roofdieren. Predatoren zoals vossen en marters (steenmarters, bunzingen, hermelijnen) zijn daardoor in staat een groot deel van de hamsterpopulatie te prederen.

De (hoge) predatie van hamsters hoeft echter geen probleem te zijn, als de populatie van voldoende omvang is en (daardoor) voldoende hamsters in staat zijn zich voort te planten. Door het grote reproductievermogen is een hamsterpopulatie van voldoende omvang in staat jaarlijks de verliezen minstens te compenseren. Het huidige hamsterbeheer biedt de hamster echter op cruciale momenten in het jaar onvoldoende dekking en het huidige strokenbeheer maakt het predatoren te gemakkelijk om hamsters te vangen. De geherintroduceerde hamsterpopulaties in de leefgebieden blijven daardoor te klein van omvang, waardoor de populaties vooralsnog kwetsbaar blijven en gevoelig voor (hernieuwd) uitsterven.

De voortplanting van de geherintroduceerde hamsters verloopt in het wild uitstekend. Onder goede (veld)omstandigheden krijgen de hamsters binnen één voortplantingseizoen twee tot drie nesten. Zeer waarschijnlijk kunnen de jongen van de eerste worp in hetzelfde seizoen ook al deelnemen aan de reproductie. Voor het instandhouden van de hamsterpopulatie lijkt, met de huidige predatiedruk, het krijgen van minimaal twee worpen een vereiste. Het optreden van 'hamsterplagen' in Limburg is op de korte termijn echter zeer onwaarschijnlijk, omdat voor het optreden van 'plagen' de reproductie in een groot gebied over een langere periode erg hoog moet zijn.

De leefomstandigheden voor hamsters op reguliere akkers (zonder aangepast beheer) zijn ongunstig. Alleen de akkers met een graangewas vormen, tot aan de oogst van het graan, een uitstekend habitat. Regulier geteeld wintergraan vormt al vroeg in het voorjaar een hoog dekkinggevend gewas, wat zeer aantrekkelijk is voor hamsters om zich in te vestigen. Na de oogst van het graan is echter op grote schaal de dekking en het voedsel voor de wintervoorraad verdwenen. De aanwezige hamsters moeten na de graanoogst om te overleven verhuizen naar geschikte (reservaat)percelen in de omgeving of andere plekken met dekking en voedsel. Het aanbieden van opvangranden (brede akkerranden met niet geoogst graan of wellicht akkerranden met luzerne) zou een belangrijke rol kunnen spelen bij de overleving van hamsters in een regulier agrarisch landschap.

Het aanleggen van brede akkerranden of opvangstroken ten behoeve van hamsters, zou een aanvulling kunnen zijn op het (agrarisch) hamsterbeheer op complete percelen of het reservaatbeheer. Over de effectiviteit, de inrichting, de ligging, het beheer en de meest optimale gewassen in zulke randen of stroken, is echter nog veel onduidelijkheid.

Een flexibele aanpak waarbij het hamsterbeheer (en daarmee het geschikte habitat) in de loop van jaren van perceel (of rand) wisselt, lijkt een perspectief. Hamsters blijken in het veld grotere afstanden te overbruggen dan gedacht en daarmee flexibeler te zijn in hun perceelskeuze dan werd aangenomen. In de leefgebieden Sibbe en Amby zijn na de herintroductie van de dieren, nieuwe door hamsters bewoonde burchten tot op een kilometer afstand gevonden. In enkele gevallen waren daarbij ook 'barrières' als graslanden, boomgaarden en onverharde wegen gepasseerd. Met name hamstermannetjes lijken met enige regelmaat afstanden van vele honderden meters af te leggen en gemakkelijk barrières te passeren.

Bij het aanleggen en ontwikkelen van verbindingzones voor de hamster zou hier op ingespeeld kunnen worden door geen vaste begrenzing aan te houden of vaste percelen aan te wijzen, maar te kiezen voor beheerovereenkomsten in een groot gebied die flexibel kunnen worden ingezet op geschikte locaties.

Uit het onderzoek naar de genetische variatie van de hamsters in West-Europa is gebleken dat in Nederland, België en aangrenzend Duitsland geen sprake is van een aparte ondersoort. Het inkruisen van hamsters uit Oost-Duitsland of Oost-Europa is sterk af te raden vanwege de ecologische verschillen tussen de populaties. In 2004 hebben enkele nieuwe wildvang hamsters uit België en aangrenzend Duitsland zich in het fokprogramma succesvol voortgeplant, waarmee de genetische variatie in belangrijke mate is verbreed. Het fokprogramma is opgezet om de hamster voor Nederland te behouden en de dieren na habitatverbetering weer uit te zetten in geschikte leefgebieden in Limburg. Door de komst van enkele Belgische en Duitse hamsters heeft het fokprogramma een internationale dimensie gekregen en heeft de Nederlandse overheid een internationale verantwoordelijkheid gekregen voor het behoud van de specifieke West-Europese hamsterpopulatie.

Voor het behoud van de West-Europese hamsterpopulatie is het zeer belangrijk dat ook enkele hamsters worden verkregen uit Belgische en Duitse hamsterpopulaties die nog niet vertegenwoordigd zijn in het fokprogramma. De resterende wilde hamsterpopulaties in België en in Nordrhein-Westfalen worden echter, net als de hamsterpopulaties een aantal jaren geleden in Nederland, met acuut uitsterven bedreigd. Een

natuurlijk herstel van de hamsterpopulaties is vanwege de kleine aantallen dieren uiterst onwaarschijnlijk en er is sprake van zeer kwetsbare populaties. Het toevoegen van enkele dieren uit deze populaties aan het hamsterfokprogramma biedt de beste waarborg om de specifieke West-Europese hamsterpopulatie te behouden en de genetische variatie zo maximaal mogelijk te conserveren. Hamsters uit het fokprogramma kunnen, nu of in de komende jaren, dienen om de populaties te versterken of leefgebieden te bevolken waar de soort is verdwenen.

Internationale ontwikkelingen

Internationaal bestaat veel waardering voor de wijze waarop de bescherming van de hamster in Nederland de afgelopen jaren is uitgevoerd. Het onderzoek en de monitoring van de Nederlandse hamsterpopulaties in de verschillende leefgebieden is internationaal toonaangevend. De onderzoeksresultaten worden breed onderschreven en worden toegepast in onder meer Frankrijk, Duitsland en België. De resultaten worden gepresenteerd op de jaarlijkse bijeenkomst van de Internationale Hamster Werkgroep en gepubliceerd in internationale wetenschappelijke vakbladen. De afgelopen jaren zijn de bijeenkomsten van de Internationale Hamster Werkgroep uitgegroeid tot het belangrijkste internationale overleg over de hamster, met aandacht voor ecologie, bescherming, monitoring, politiek en beleid.

De duurzame instandhouding van de hamster binnen de Europese Unie zou een belangrijke impuls kunnen krijgen door het opstellen van een Europees Beschermingsplan hamster en het opzetten van een Europees Monitoringsprogramma. De problematiek rond de hamster verschilt sterk tussen West- en Oost-Europa. In West-Europa is de soort ernstig bedreigd in haar voorkomen, terwijl in Oost-Europa de soort nog algemeen voorkomt en in sommige landen zelfs nog commercieel wordt bejaagd.

De duurzame instandhouding van de hamster in West-Europa is het meest gebaat bij een nauwere samenwerking tussen Nederland, België, Duitsland (Nordrhein-Westfalen) en Frankrijk, omdat in deze gebieden de hamster met vergelijkbare problemen te maken heeft.

De Europese Commissie heeft de ingebrekestellingprocedure omtrent het bedrijventerrein Avantis ingetrokken, omdat de Nederlandse overheid heeft vastgelegd dat een verbindingszone voor akkerorganismen ten zuiden van Heerlen zal worden ontwikkeld. De ontwikkeling van deze verbindingszone wordt gecoördineerd door de Provincie Limburg.

Conclusies en aanbevelingen

De hamster heeft sinds 2000 een stevige plaats gekregen in het natuur- en soortenbeleid van het Ministerie van LNV en de Provincie Limburg.

De problematiek rond de hamster heeft gefungeerd als aanjager en katalysator voor het ontwikkelen van beleid en wetgeving voor de bescherming van soorten en de bescherming van gebieden.

Door de gezamenlijke inspanningen van de bij het Beschermingsplan hamster 2000-2004 betrokken overheden en organisaties is bereikt dat:

- vier van de elf leefgebieden zijn ingericht en dat in deze leefgebieden hamsters zijn geherintroduceerd;
- een verbeterd hamsterbeheerpakket wordt ontwikkeld;
- in het kader van het fokprogramma jaarlijks 80 tot 100 jonge hamsters worden gefokt met een bredere genetische basis;
- de hamster behouden is gebleven voor de Nederlandse natuur;
- dat het onderzoek naar een duurzame bescherming van de hamster internationaal toonaangevend is.

Om de bescherming van de hamster een succesvol vervolg te geven, wordt geadviseerd de komende jaren meer aandacht te besteden aan de haalbaarheid van de gestelde doelen. Het stellen van onrealistische doelen komt de betrokkenheid van organisaties niet ten goede. De betrokken overheden zullen voldoende geld, menskracht en pasklare middelen ter beschikking moeten stellen, om uitvoering te kunnen geven aan de gestelde beleidsdoelen. Vooraf moet duidelijk zijn welke taken en rolverdeling de betrokken overheden en organisaties hebben. Tussentijds zal over de maatregelen moeten worden gerapporteerd en zullen de maatregelen getoetst moeten worden op effectiviteit en efficiëntie en zonodig moeten worden aangepast. Voor een succesvol vervolg is bestuurlijk draagvlak vereist en zal de continuïteit in de uitvoering van maatregelen moeten worden gegarandeerd.

Bijlage 3 Hectares hamsterbeheer 2000-2010

Tabel 3. Hamsterbeheer gerealiseerd in de periode 2000-2004 en doelstelling voor de periode 2005-2010.

Kernleefgebieden	Resultaat hamsterbeheer 2000-2004			Doelstelling 2005-2010
	Reservaat	Agrarisch	Beheer totaal	Reservaat & Agrarisch beheer
Sibbe (1)	51	0	51	45
Amby (2)	13	13	26 (excl. 4 ha overig beheer ¹)	45
Heer (3)	0	14,5	14,5 (excl. 30 ha overig beheer ¹)	45
Sittard (4)	10	29,5	39,5	45
Kernleefgebied 5	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	45
Kernleefgebied 6	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	45
Kernleefgebied 7	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	45
Verbindingszones	n.v.t.	24	24	100
Verbindingszone Heerlen	n.v.t.	0	0	35
Opvangstroken (1-jarig)	n.v.t.	25 ²	25 ²	50
Totaal	74	106	180 (excl. 34 overig beheer ¹)	500 (200 reservaat, 300 agrarisch beheer)
Andere gebieden	Reservaat	Agrarisch	Beheer totaal	
Koningsbos	4	15,9	19,9	n.v.t.
Munstergeleen-Puth	4	0	7,6	n.v.t.
Linnerveld	0	7,7	7,7	n.v.t.
Nuth	0	1,3	1,3	n.v.t.
Vlodropperveld	0	19,6	19,6	n.v.t.
Totaal	8	44,5	52,5	

¹ = overig beheer bestaat uit natuurcompensatie; telt niet mee voor de doelstelling van het Beschermingsplan 2000-2004 en het Beschermingsplan 2005-2010.

² = opvangstroken gepland 2005: 25 ha = 12,5 km à 20m breed.

Torenavalk op muizenjacht vanaf een uitwenren in Sibbe (foto: Hugh Jansman)

Bijlage 4 Predatiecontrole

In uitzonderlijke situaties kan het noodzakelijk zijn om de predatiedruk op hamsters te beperken om daarmee de vestiging van een levensvatbare hamsterpopulatie te bespoedigen. Het doel is om voor de hamsterpopulatie op termijn een gunstige staat van instandhouding te realiseren, waarbij het reproductievermogen de predatie moet kunnen compenseren en predatiecontrole niet meer noodzakelijk is.

Het hieronder beschreven vossenbeheerscenario is afkomstig uit: Mulder, J.L., H.A.H. Jansman & J.W.B. van der Giessen, 2004. Ecologisch onderzoek aan geschoten vossen in Zuid-Limburg, 2002-2003 Alterra.

De hoogste effectiviteit van regulatie krijgt men naar verwachting door uitsluitend in de late winter en het voorjaar in een beperkt gebied, en wel de hamsterkernleefgebieden met een kleine buffer er omheen, intensief de vossen te bestrijden en te proberen de dieren te doden vóór ze jongen krijgen. Het doel van een dergelijk scenario is het nastreven van een nulstand in het voorjaar; het is dan ook niet zinvol om de vossen te bestrijden in de maanden augustus tot en met december of zelfs januari, als er zeer veel mobiliteit is van jonge vossen op zoek naar een open plek in de populatie. In januari is het paartijd, wat veel mobiliteit van volwassen mannetjes met zich meebrengt op zoek naar willige vrouwtjes. De maanden februari tot en met april (met uitloop tot augustus), met de meest 'stabiele' vossenpopulatie, vormen in dit geval de meest optimale periode voor vossenbestrijding. Om een dergelijk scenario effectief uit te voeren, dienen de uitvoerders er van, de jagers, goed gemotiveerd te zijn: juist in deze periode kan het veel tijd en moeite kosten om die laatste (stand)vossen te bemachtigen die anders het leeuwendeel van de predatie voor hun rekening nemen. Het schieten van veel vossen in de herfst is in het algemeen veel bevredigender voor de jager dan het schieten van een enkele vos na dagen werk in het vroege voorjaar, maar is weinig effectief. Uit oogpunt van effectiviteit geldt ook dat het in acht nemen van een schoontijd niet zinvol is, vooral niet indien er ondanks bestrijding in de late winter toch nog voortplanting op ongewenste plekken plaatsvindt. Als de gebruikelijke methoden van afschot (aanzitten, afschot voor de voet, drijfjachten) niet effectief genoeg blijken te zijn, kan overwogen worden het inzetten van teckels op de burchten toe te staan en/of het gebruik van de lichtbak (maximaal tot en met maart, daarna worden de hamsters actief en is de daglichtperiode lang genoeg voor de gebruikelijke methoden). Overigens is werken met de lichtbak lang niet zo efficiënt en effectief als wel wordt gedacht (eigen gegevens J.L.Mulder). Bij bovengenoemd scenario zal het 'lege' gebied elk najaar weer vollopen met nieuwe vossen, en zal de bestrijding dus elk jaar opnieuw van voren af aan moeten beginnen. Er is slechts in beperkte mate invloed te verwachten op de vossenstand rondom het beheergebied; waarschijnlijk neemt vooral de overlevingskans van

jonge vossen in de omgeving enigszins toe (voorlopig!), omdat ze zich sneller kunnen vestigen in de 'open' plek in het beheergebied.

Bijlage 5 Verklarende woordenlijst

EHS	Ecologische Hoofdstructuur, een samenhangend netwerk van in (inter)nationaal opzicht belangrijke, duurzaam te behouden natuurgebieden met verbindingszones dat uiterlijk in 2018 zal zijn gerealiseerd door middel van natuurbehoud en natuurontwikkeling.
Experimenteel hamsterbeheer	Flexibel hamstervriendelijk beheer, waarbij op basis van onderzoek en voortschrijdend inzicht het beheerpakket gedurende de looptijd kan worden bijgesteld om zodanig tot een voor agrariër en hamster acceptabel beheerpakket te komen.
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied Wettelijk verankerd in de Wet inrichting landelijk gebied (WILG). De rijksmiddelen voor vernieuwing van het landelijk gebied vloeien in 2007 samen in één pot. Subsidieregels maken plaats voor zevenjarige afspraken tussen Rijk en provincies over besteding van het geld. Door bundeling van instrumenten en middelen voor het landelijk gebied ontstaat meer vrijheid om op regionaal en lokaal niveau eigen afwegingen te maken. Rijk en provincies hebben ieder een verlanglijst voor het landelijk gebied. Elke zeven jaar maken ze via twaalf convenanten afspraken over wat provincies met partijen in het gebied gaan uitvoeren. Het Rijk stelt geld beschikbaar, de provincie verplicht zich de overeengekomen resultaten te realiseren. Zij maakt met gemeenten, waterschappen en andere partijen afspraken over projecten. De provincie zorgt voor de betaling en vertelt het Rijk jaarlijks wat er nog in de knip zit. Na zeven jaar volgt een verantwoording: het Rijk wil graag weten of en hoe de afspraken zijn nagekomen en spreekt met de provincies over behaalde resultaten.
Hamsterkernleefgebied	Planologisch begrenst gebied binnen het leefgebied van de hamster, waar een op de eisen van de hamster toegesneden beheer wordt toegepast in de vorm van reservaatbeheer of agrarisch beheer en waar hamsters zijn of worden geherintroduceerd.
Programma Gegevensvoorziening Natuur	Programma van Directie Natuur van LNV waarmee jaarlijks opdrachten verstrekt worden op het vlak van gegevensvoorziening t.b.v. van het LNV-natuurbeleid. Dat kunnen opdrachten zijn voor gegevensinwinning zelf of voor het ontwikkelen daarvan (zoals Netwerk Ecologische

	Monitoring, Meetnet Functievervulling Bos, Meetnet Landschap etc.), maar ook voor infrastructurale voorzieningen (zoals bijvoorbeeld abonnement topografische kaarten) of opstellen van evaluaties/adviezen (zoals bijvoorbeeld evaluatie NEM en evaluatie gegevensvoorziening LNV-beleid).
Hamsterleefgebied	Delen van het agrarische landschap die geschikt zijn voor de hamster
Opvangstrook	Strook van een gewas op een akker dat niet wordt geoogst. De strook heeft een breedte van ongeveer 15-20 meter. Hierin kunnen hamsters vanuit het geoogste deel van het gewas voedsel en dekking vinden. Deze stroken worden medio het seizoen in overleg met de betrokken agrariërs aangewezen. Ze gelden in principe voor een paar maanden en de onkosten worden vergoed.
Programma Beheer	Samenhangend pakket van maatregelen en subsidies voor het beheer van bossen, natuur en landschap in Nederland. Deze zijn vormgegeven in de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN) en de Subsidieregeling natuurbeheer 2000 (SN).
Rijksmeerjarenpgr SB? SAN	Xxxxx Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer: subsidieregeling van het ministerie van LNV voor agrarisch natuurbeheer in het kader van Programma Beheer. De regeling bevat verschillende beheers- en landschapspakketten. De subsidie wordt verleend op basis van een combinatie van inspannings- en resultaatsverplichtingen, bijvoorbeeld met betrekking tot het beheer van weidevogels.
SN	Subsidieregeling Natuurbeheer: subsidieregeling van het ministerie van LNV ten behoeve van natuurgebieden in het kader van het Programma Beheer. De regeling bevat verschillende beheers- en landschapspakketten, een recreatiepakket en een mogelijkheid om landbouwgrond definitief om te zetten in natuurgrond. De subsidie wordt verleend op basis van een combinatie van inspannings- en resultaatverplichtingen.
Stapsteen voor hamster	Strook landbouwgrond, verworven of met meerjarig vastgelegd hamstervriendelijk beheer, gelegen tussen kernleefgebieden, die door hamsters als veilige haven kan worden gebruikt voor het vinden van dekking, voedsel en/of paringspartner of kunnen gebruiken om zich van het ene naar het andere kernleefgebied te verplaatsen.
Verbindingszone of -strook	Zie Opvangstrook en Stapsteen, maar dan meerjarig vastgelegd of verworven en beter verbonden met hamsterkernleefgebieden.